

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

ESSENCE AND FEATURES OF ECONOMIC SPATIAL DEVELOPMENT OF REGIONS

У статті розглянуто теоретичні підходи до сутності визначення категорії «економічний простір». Виокремлено напрями щодо розгляду сутності цієї категорії. Визначено найбільш специфічні риси, використовуючи які, окремі автори намагаються охарактеризувати економічний простір. Встановлено, що економічний простір розглянуто як територію, динамічну систему, реальну сукупність господарських зв'язків або економічних відносин, що виникають на певній території. Визначено, що для розгляду сутності цієї категорії її доцільно розглядати як науковий термін, наукове поняття та категорію, яка існує і є дієвою під час вирішення практичних проблем та завдань. Встановлено, що до основних властивостей економічного простору належать його можлива однорідність та неоднорідність. Визначено, що в сучасних економічних дослідженнях найчастіше використовується термін «соціально-економічний розвиток», що підкреслює тісний зв'язок між рівнем економічного розвитку й вирішенням соціальних проблем регіону.

Ключові слова: регіон, економічний простір, соціально-економічний розвиток, просторовий економічний розвиток.

В статье рассмотрены теоретические подходы к сущности определения категории «экономическое пространство». Выде-

лены направления по рассмотрению сущности этой категории. Определены наиболее специфические черты, используя которые, отдельные авторы пытаются охарактеризовать экономическое пространство. Установлено, что экономическое пространство рассмотрено как территория, динамическая система, реальная совокупность хозяйственных связей или экономических отношений, возникающих на определенной территории. Определено, что для рассмотрения сущности этой категории ее целесообразно рассматривать как научный термин, научное понятие и категорию, которая существует и является действенной при решении практических проблем и заданий. Установлено, что к основным свойствам экономического пространства принадлежат его возможная однородность и неоднородность. Определено, что в современных экономических исследованиях чаще всего используется термин «социально-экономическое развитие», что подчеркивает тесную связь между уровнем экономического развития и решением социальных проблем региона.

Ключевые слова: регион, экономическое пространство, социально-экономическое развитие, пространственное экономическое развитие.

УДК 332.32

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.48-59>

Перепелюкова О.В.

к.е.н., доцент кафедри міжнародного бізнесу та економічного аналізу Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Perepeliukova Olena

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

The article deals with theoretical approaches to the essence of defining the category of economic space. The directions for consideration of the essence of this category are distinguished. The article highlights the most specific features, using which, some authors try to characterize the economic space. It is established that economic space is considered as a territory, a dynamic system, a real set of economic ties or economic relations that arise in a certain territory. It is determined that to consider the essence of this category it is advisable to consider it as a scientific term, as a scientific concept and as a category that exists and is effective in solving practical problems and tasks. It is established that its possible homogeneity or heterogeneity are the main properties of economic space. The article defines what as the scientific term «economic space» is considered as processes or different forms of interaction of material objects or elements of productive forces within the boundaries of the territory. An external form of interaction between individual objects or elements of productive forces is the analysis. As a scientific category, «economic space» involves the penetration into its economic essence and the elucidation of those social relations that dominate its structure between the corresponding material objects or elements of productive forces. The article emphasizes that to determine the category of economic space it is possible to use a number of features, such as concentration, integration and convergence of economic ties, and for the heterogeneity of the regional economic space differentiation, disintegration and divergence of economic ties that arise and persist between individual elements, productive forces. The article identifies that the term «socio-economic development» is most used in contemporary economic research, thus emphasizing the close relationship between the level of economic development and the solution of social problems in the region. It is determined that regional development is a complex, dynamic process, the study of which requires studying the principles of regional development, as its basis, and the factors of influence of different levels, which determine the further directions of development of regional economic systems and their elements.

Key words: region, economic space, socio-economic development, spatial economic development.

Постановка проблеми. Останніми роками в науковій літературі активно застосовується термін «економічний простір». Здебільшого він використовується для характеристики різних за своїми розмірами просторових утворень, основними обмеженнями для яких є, як правило, межі окремої території.

При цьому більшість авторів використовує цей термін в контексті опису різноманітних явищ або процесів, які відбуваються на відповідній території, тому для врахування швидких, структурних змін, підвищення показників, що характеризують розвиток регіону, доцільно всебічно проаналізувати регіональний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останнім часом в економічній науці активно розвиваються теоретико-методологічні засади просторового розвитку регіонів. Вагомий внесок у вивчення категорії економічного просторового розвитку регіонів здійснили М.І. Долішній, М.О. Кизим, В.П. Семиноженко, В.І. Пила, В.М. Василенко та інші науковці, які розглядають комплексно цю категорію.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів до сутності та еволюції категорії «просторовий економічний розвиток», формування власного тлумачення цієї категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для більш детального теоретичного аналізу цієї категорії доцільно проаналізувати сутність поняття простору в інших наукових доробках. Так, у фізиці цей термін використовується як «це сукупність стосунків, що відображають координацію співставлення об'єктів, тобто їх розташування один щодо одного і відносну величину відстані і орієнтації» [1]. У філософській науці під простором прийнято розуміти форму координації матеріальних об'єктів та явищ [2]. У такій науці, як логіка, під простором розуміються порядок і протяжність матеріальних об'єктів, а також те, що він є тривимірним [3]. Наведені тлумачення об'єднуються загальною характеристикою, яка означає форму координації матеріальних об'єктів з іншого позиціонування відносно один одного. Це дає змогу розглядати ці об'єкти в певній взаємозалежності і взаємообумовленості. З наведеного аналізу можна виокремити найбільш специфічні риси, використовуючи які, окремі автори намагаються охарактеризувати економічний простір. Так, наприклад, А.Г. Гранберг вважає, що економічний простір – це насичена територія, яка вміщує безліч об'єктів і зв'язків між ними, зокрема населені пункти, промислові підприємства, господарсько освоєні та рекреаційні площі, транспортні та інженерні мережі [4]. В цьому разі акцент робиться на розмір та межу території, на те, наскільки площа тієї чи іншої території є освоєною, як на ній відбуваються процеси суспільного виробництва, тобто на перший план в цьому визначенні виводиться територіальна складова.

Деякі автори (А.Г. Мазур) розглядають економічний простір як динамічну систему, яка включає потоки трудових ресурсів, інформаційні, виробничі сили та інженерні об'єкти, інформаційні, культурні, якими рухаються ці потоки [5].

Просторовий розвиток країни здійснюється через регіональну політику, реалізація якої спрямована на вирішення завдань місцевого самоврядування з економічних, соціальних, екологічних, адміністративно-організаційних та інших питань, які враховують загальнодержавні та місцеві інтереси [6].

Деякі автори висловлюють думку про те, що регіональний економічний простір представляє – це сукупність господарських зв'язків або економічних відносин, що виникають на певній території, межі якої встановлюються відповідно до змісту й закінченості процесів відтворення, між суб'єктами господарювання [7]. Особливістю такого визначення є те, що головним елементом є господарські зв'язки. Інші автори висловлюють думку про те, що «конкурентне середовище регіонів – це сукупність відносин із взаємодії регіонів, кожен з яких веде конкурентну боротьбу за ресурси і умови отримання благ для безпечного розвитку та інтеграції в єдиний простір країни, не порушуючи інтересів

інших регіонів» [8]. Таке визначення також засноване на висловленні, що головним компонентом є економічні зв'язки, проте акцент робиться на інституційних умовах господарювання суб'єктів. Таким чином, можна визначити, що сьогодні в регіоналістиці відсутнє таке визначення економічного простору, яке б мало універсальний характер, тому доцільним є пошук найбільш узагальнених елементів, які дадуть змогу більш уніфіковано використовувати цей термін, оскільки для відображення конкретного змісту економічного простору його можна розглядати з точки зору семантичної форми (як науковий термін), організаційно-економічного змісту (як наукове поняття) та економічної сутності (як категорія) явища, яке існує і є адекватним (цілком відповідним реальності) під час вирішення практичних проблем та завдань. Така схема теоретичного аналізу визначена з огляду на вимоги системного підходу до розкриття сутності економічного явища або процесу. Як науковий термін економічний простір розглядається як процес або різні форми взаємодії матеріальних об'єктів чи елементів продуктивних сил в межах кордонів (території). Основна гіпотеза в цьому разі полягає в упорядкуванні наявного знання про можливі форми координації та порядку розташування матеріальних об'єктів або елементів продуктивних сил, а також у спробі більш чіткого уявлення про деяку реальність, яка дає змогу конкретизувати (уточнити й деталізувати) процеси подальшого пізнання розвитку об'єкта. Інакше економічний простір покликаний розкрити зміст організаційно-економічного явища або процесу. Аналізом є зовнішня форма взаємодії окремих об'єктів або елементів продуктивних сил. Особливість діалектики наукового знання полягає в тому, що, з одного боку, зберігається строгість до досвідчених даних, а з іншого боку, має місце незадоволення ними. В цьому разі економічний простір дає змогу збільшити межі знання й дає орієнтири для подальших пошуків. Як наукова категорія економічний простір передбачає проникнення в його економічну сутність і з'ясування тих суспільних відносин, які домінують в його структурі між відповідними матеріальними об'єктами або елементами продуктивних сил. Теоретичний базис економічного простору потребує застосування прийомів системного підходу до визначення можливих зв'язків цього явища з іншими або визначення місця цього явища в ланцюгах інших явищ. У структурному відношенні економічний простір може бути представлений у тривимірному вимірюванні (територія, населення, господарство), побудова якого дає змогу впорядкувати знання про організаційні форми взаємодії матеріальних об'єктів або елементів продуктивних сил. При цьому такі організаційні форми можуть набувати будь-яких форм міждержавних економічних союзів та об'єднань,

міжрегіональних форм та форм всередині регіональних об'єднань (кластери або мережі), форм міжгалузевих структур (вертикально або горизонтально інтегровані компанії) тощо. До основних властивостей економічного простору належать його можлива однорідність та неоднорідність. Однорідність економічного простору характеризується єдністю умов для існування й розвитку сформованих організаційних форм, а неоднорідність – наявністю відмінностей в цих умовах. Однорідність та неоднорідність економічного простору співвідносяться між собою як взаємовиключення стану, адже посилення одного приводить до ослаблення іншого, й навпаки. Неоднорідність економічного простору стає можливою в результаті значної розбіжності у змінах, що визначають загальний напрям розвитку. Для виокремлення економічного простору можна застосувати низку ознак, таких як концентрація, інтеграція й конвергенція господарських зв'язків, а для неоднорідності регіонального економічного простору – диференціацію, дезінтеграцію й дивергенцію господарських зв'язків, що виникають і зберігаються між окремими елементами продуктивних сил. Для аналізу просторового економічного простору використовується кількісна та якісна визначеність простору. Так, кількісна визначеність економічного простору виявляється в наявності господарських зв'язків та економічних відносин, які виникають між окремими матеріальними об'єктами або елементами продуктивних сил в процесі їх просторової організації та взаємодії. Кількісна визначеність економічного простору проявляється в натуральній та вартісній характеристиці, абсолютних та відносних показниках. Якісна визначеність економічного простору виявляється в наявності необхідних і достатніх умов, в яких доводиться співіснувати та взаємодіяти матеріальним об'єктам або елементам виробничих сил. Серед основних характеристик або параметрів, за допомогою яких економічний простір отримує свою якісну визначеність, можна назвати зосередженість та щільність, розміщення та міцність. Якісна визначеність встановлюється на основі відповідних якісних показників, що характеризують рівень явища або процесу, що визначаються в розрахунку на одиницю сукупності або на одиницю іншого показника. Щільність економічного простору характеризує ступінь насиченості цієї території матеріальними об'єктами чи елементами продуктивних сил або питому щільність досліджуваного явища чи процесу. Ці показники розраховуються відносно одиниці площі відповідної території. Під освоєнням економічного простору розуміється ступінь забезпеченості об'єктами населення, що проживає на цій території, або питома озброєність чи ємність суспільної праці.

Ці показники розраховуються відносно числа жителів на цій території. Міцність характеризує ступінь інтенсивності протікання економічних процесів на певній території, ступінь мобільності, спрямованість руху відповідних зав'язків [9]. Таким чином, на основі запропонованих напрямів можна визначити таке тлумачення економічного простору, як відповідний рівень розвитку економічних і соціальних відносин, форма організації та позиціонування окремих матеріальних об'єктів або елементів продуктивних сил, що проявляється у визначенні підпорядкування їх залучення та взаємодії в суспільному виробництві, а також дотриманні законностей руху в часі.

В сучасних умовах господарювання доцільним є використання терміна «соціально-економічний розвиток», який підкреслює існування тісного зв'язку між рівнем економічного розвитку та добробутом населення цього регіону. Під соціально-економічним розвитком слід розуміти процес постійної зміни матеріального базису виробництва, зміну різноманітних відносин між суб'єктами економічної діяльності та різними групами населення [10]. Процес соціально-економічного розвитку відбувається під впливом негативних і позитивних факторів, які між собою мають взаємодію.

Для більш ефективного дослідження економічного простору в сучасній регіональній економіці неможливо не враховувати таку категорію, як регіон. У сучасних дослідженнях все частіше простежуються злиття цих термінів та інтерпретація регіону через категорію «економічний простір». Досліджуючи цей взаємозв'язок еволюційно й багатоаспектно, можемо зробити висновок, що він формується в ході перетворення поглядів на регіон як адміністративно-територіальну одиницю, виділення якої є необхідним для забезпечення керованості [11].

Висновки з проведеного дослідження. Економічний регіональний розвиток є основною метою державної політики. На позитивні тенденції регіонального розвитку мають вплив як зовнішні, так і внутрішні фактори. Для ефективного економічного розвитку регіонів необхідним є запровадження методів, механізмів державної підтримки регіонального розвитку. Регіональний розвиток є процесом якісних соціально-економічних змін, тому для аналізу доцільним є використання поняття економічного регіонального розвитку не лише до досягнення стабільних темпів економічного росту, але й через соціальні показники, зокрема добробут населення, освіту, охорону здоров'я, екологію. Для забезпечення ефективного економічного регіонального розвитку доцільним є вжиття заходів щодо оптимального розміщення продуктивних сил в регіоні, що сприятиме їх подальшому ефективному функціонуванню.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Физический энциклопедический словарь : в 5-ти т. Т. 4. Москва : Советская энциклопедия, 1965. 592 с.
2. Философская энциклопедия : в 5 т. Т. 4. Москва : Советская энциклопедия, 1967. 592 с.
3. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. Москва : Наука, 1975. 720 с.
4. Гранберг А.Г. Учебник для вузов. Москва : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. 495 с.
5. Мазур А.Г. Регіональна парадигма суспільного розвитку. Вінниця : Книга-Вега, 2007. 160 с.
6. Пепа Т.В. Просторовий розвиток регіональних соціально-економічних систем в контексті державної регіональної політики. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2009. № 2. С. 17–21.
7. Василенко В.Н. Архитектура регионального экономического пространства : монография. Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2006. 311 с.
8. Герасимчук З.В. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк, 2008. 248 с.
9. Василенко В.М. Парадигма просторового розвитку регіонів: від обґрунтування теорії до практики реалізації. *Економіка и управление*. 2011. С. 14–20.
10. Лебедев А.П. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Львів : Світ, 2008.
11. Сторонянська І.В. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції. Львів : ІРД НАН України, 2010. 324 с.
2. Philosofovskay enciklopediya (1967) [Philosophical Encyclopedia]. In 5 volumes. T. 4. – M. : Soviet Encyclopedia.
3. Kondakov N.I. (1975) Logicheskiy slovar-spravochnik [Logical dictionary-reference book]. Moscow : Nauka Publishing House.
4. Granberg A.G. (2004) Uchebnik dlya vuzov [Textbook for universities]. Moscow : Izd. House of HSE.
5. Mazur A.G. (2007) Regionalna paradigma sypilnogo rozvitku [Regional paradigm of social development]. Vinnitsa : Book-Vega.
6. Pepa T.V. (2009) Prostoroviy rozvitok regionalnih socialno-economicheskikh system v kontexte derzhavnoi regionalnoi politike [Spatial development of regional socio-economic systems in the context of state regional policy]. State and regions. Series: Governance. № 2. P. 17–21.
7. Vasilenko V.N. (2006) Arhitectura regionalnogo ekonomicheskogo prostranstva [The architecture of the regional economic space]. Donetsk : Southeast LLC, Ltd. 311 p.
8. Gerasimchuk Z.V. (2008) Konkurentospromoznist region: teoriz, metodologiya, practica [Competitiveness of the region: theory, methodology, practice]. Lutsk.
9. Vasilenko V.M. (2001) Paradigma prostорового rozvitku regioniv: vid obgrontuvaniya teorii do practiki realizacii [Paradigm of spatial development of regions: from theory substantiation to implementation practice]. Economics and Management, pp. 14–20.
10. Lebedev A.P. (2008) Velikiy tlumachniy slovnik suchasnoi ukrainskoi movy [The Great Interpretive Dictionary of Modern Ukrainian]. Lviv, World.
11. Storonnyanska I.V. (2010) Regionalniya rozvitok Ukraina: problem integrasii ta konvergencii [Regional development of Ukraine: problems of integration and convergence]. Lviv, IRD NAS of Ukraine.

REFERENCES:

1. Fizicheskiy enciklopedicheskiy slovar (1965) [Physical encyclopedic dictionary]. In 5 volumes. T. 4. – M. : Soviet Encyclopedia.